

ՀԱՅՈՒԹՅԱՆ ԿՐՈՆԱԴԱՎԱՆԱՆՔԱՅԻՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՓԼՈՒՍԼ ՁԱՐԳԱՑՈՒՄՆԵՐԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ

Գագիկ Հարությունյան՝

Հայկական ընդհանրական հանրության մի զգալի մասը, տարբեր գնահատականներով՝ նվազագույնը 10%-ը, Հայ Առաքելական եկեղեցու հետևորդ չէ: Ավելին, բացի հայ կաթոլիկներից, բողոքականներից և ուղղափառներից, առկա է իսլամացված հայերի մի ստվար զանգված: Ակնհայտ է, որ տարադավան և տարակրոն հայության վերաբերյալ զարգացած փորձագիտական պատկերացումների ձևավորումը ոչ միայն մեր ինքնաճանաչողության, այլև Ազգային անվտանգության (ԱԱ) կարևոր մաս հանդիսացող հոգևոր անվտանգության (ՀԱ) հրատապ խնդիրներից է: Կասկած չի հարուցում նաև այն, որ առանց տարադավան և տարակրոն հատվածների վերաբերյալ հստակ պատկերացումների՝ անհնար է մշակել հայկական հանրության համերաշխ և արդյունավետ գործունեության մեխանիզմները: Մինչև նույն ժամանակ, հայտնի է, որ ԱԱ համակարգում սկզբունքորեն չեն կարող լինել մեկուսացված ոլորտներ, և անգամ տարաբնույթ խնդիրները միմյանց հետ փոխկապակցված են: Այդ առումով ՀԱ-ին վերաբերող հարցերը, մասնավորապես, անմիջապես առնչվում են.

- Սփյուռքի անվտանգության խնդիրներին. հայտնի է, որ տարադավան և տարակրոն հայերի զգալի մասը բնակվում է ՀՀ և ԼՂՀ սահմաններից դուրս,
- Հայաստանի ներքաղաքական ակտուալ խնդիրներին, որոնք վերաբերում են տարադավան հատվածների փոխհարաբերություններին, աղանդավորական արտահայտումներին, հարկային-գույքային հարցերին, հուշարձանների պահպանման հարցերին և այլն,

---

¹ «Նորավանք» ԳԿՀ գործադիր տնօրեն:

- արտաքին քաղաքական զարգացումներին՝ հաշվի առնելով տարակրոն և տարադավան հայության առկայությունը և քաղաքական ներուժը Թուրքիայում, Մերձավոր Արևելքում, ինչպես նաև Եվրոպայում և ամերիկյան մայրցամաքում:

Հարկ է նաև ամրագրել, որ Հայության կրոնադավանական հատվածների ուսումնասիրությունը դասական հայագիտության կարևոր բաղկացուցիչ մասերից է: Այդ խնդիրը ներառում է հայոց պատմությանը ներհյուսված հարուստ պատմագրություն, աստվածաբանական բնույթի հարցեր և բազմաթիվ այլ խնդիրներ: Հայտնի է, որ այդ ոլորտների ուսումնասիրությունը խոր պատմական և գիտական ավանդույթներ ունի: Միննույն ժամանակ, երբեմն թվացյալ գիտականության շղարշի ներքո նկատելի են միտումներ, երբ փորձեր են կատարվում պարզունակ ձևերով մեկնել հայկական ծագումնաբանությունը կամ էլ, օրինակ, տալ «հայ» լինելու ձևակերպումներ՝ հենվելով զուտ կրոնադավանական և լեզվական նախապայմանների վրա:

«Ով է հայը» խնդիրը և կիրառական հայագիտության նպատակները

«Ով է հայ, իսկ ով չէ հայ» խնդիրը չունի և չի կարող ունենալ լուծում մաթեմատիկական բանաձևի տեսքով, ինչպես որ չկան նման բանաձևեր բարդ պատմական-հասարակական երևույթների համար: «Հայի» ֆենոմենը խիստ բարդ հասկացություն է, և այդ հարցի պարզաբանումն ամեն մի առանձին դեպքում (իսկ տարաբնույթ դեպքերն այս պարագայում ավելի քան բազմաթիվ են) պետք է թողնել կոնկրետ անձի զգացողությանը, հայկական հանրության գնահատականին, պետական կառույցների, ծառայությունների ու եկեղեցու մոտեցումներին և այլն: Հայ լինելու խնդիրն այն խնդիրն է, որի պարագայում երբեք չպետք է գերազնահատել սեփական մոտեցումները և, ըստ մեզ, երբեմն անգամ ապավինել միայն Աստծուն, քանի որ կոնկրետացման փորձերը և թալմուդական բնույթի մտավարժանքները հայկական հանրության ներկա իրավիճակում կարող են տանել

միայն դեպի փակուղի, բայց երբևիցե կառուցողական արդյունքներ չեն տա: Այս ամենի համատեքստում տեղին է մեջբերել համառոտ դրվագներ Հայաստանի նախագահ Սերժ Սարգսյանի ելույթից ՄԱԿ-ում ՀՀ մշտական ներկայացուցչության և Ամերիկայի հայկական առաջատար կազմակերպությունների կողմից իր պատվին կազմակերպված հանդիսավոր ընդունելության ժամանակ¹. «Ընկալո՞ւմ ենք արդյոք, որ մշակութային, լեզվական, կրոնական բազմադեմությունը արատ չէ ամենևին, որի դեմ պետք է պայքարել, այլ հայությանը տրված առավելություն է, որ յուրահատուկ հնարավորություններ է ընձեռում: Հայի ինքնությունը չպետք է լինի բարդ և խորհրդավոր, այն պետք է հրաժարվի լեզվական, կրոնական, մշակութային, կուսակցական կամ գաղափարական տարանջատումներից: Անգլիախոս, թուրքախոս, ռուսախոս կամ հայախոս հայը, առաքելական, կաթոլիկ, բողոքական կամ մահմեդական հայը, սոցիալիստ կամ ժողովրդավար հայը, ազատական կամ ազգայնական հայը՝ պարզապես հայ է»: Այս մոտեցումը, կարծում եմ, պետք է ուղեցույց լինի հանրության համար այս հարցում: Նկատենք, որ նման ոգով է արտահայտվում նաև Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Գարեգին Երկրորդը²:

Սակայն վերադառնանք մեր հարցերին: Դասական հայագիտությանը զուգահեռ՝ փոքր-ինչ նոր ավանդույթ կարելի է համարել *կիրառական* հայագիտության ձևավորումը, որի խնդիրները դուրս են գալիս նախորդ դարաշրջաններին բնորոշ գիտական չափորոշիչների սահմաններից և վերիմաստավորվում են որպես Հայաստանի և Հայության ազգային-քաղաքական շահերի պահպանմանն ուղղված ռազմավարություն [1, 2]:

Անշուշտ, նման մոտեցումը որևէ կերպ չի ենթադրում դասական հայեցակարգերի և հիմնարար գիտելիքների մոռացություն ու չի նշանակում, թե հայագիտության գործընթացները, ինքնաճանաչողության խնդիր-

¹ Նախագահ Սերժ Սարգսյանի խոսքը ՄԱԿ-ում ՀՀ մշտական ներկայացուցչության և ամերիկահայ առաջատար կազմակերպությունների կողմից իր պատվին կազմակերպված հանդիսավոր ընդունելության ժամանակ, <http://www.president.am/events/news/arm/?pn=329&id=209>

² «Մենք ընդունում ենք նրանց որպես մեր ազգի զավակների՝ պատմական ցավալի հանգամանքների պատճառներով հեռացած իրենց հայրերի հավատքից ու կրոնից: Մենք աշխատանք ենք տանում, որպեսզի նրանք վերագտնեն իրենց ազգային ինքությունը, որի առանցքը կազմում է քրիստոնեական հավատը»: Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Գարեգին Բ-ի պատասխանը իսլամացած հայերի վերաբերյալ ֆրանսահայ «Նոր յառաջ» թերթի հարցին: http://noravank.am/arm/articles/detail.php?ELEMENT_ID=6133

ները մղվում են հետին պլան և վերածվում ընդամենը պարզունակ քարոզչական և քաղաքականացված գործընթացի: Հակառակը, կիրառական հայագիտության նպատակն է հիմնարար հետազոտություններից ստացված արդյունքները հնարավորինս արդյունավետ օգտագործել տեղեկատվական, գաղափարախոսական և միջազգային-քաղաքական հարթություններում և այդպիսով դրանք ի սպաս դնել Հայաստանի և Հայության ժամանակակից ու հրատապ խնդիրներին: Նման արդիականացված հարցադրումը նպաստում է միջոցիսցիպլինար մեթոդների զարգացմանը և այդպիսով՝ հայագիտության տարբեր ոլորտների սերտաճմանն ու նոր հիմնարար հետազոտական ուղղությունների ձևավորմանը [1, 2]: Արևմտյան երկրների (հատկապես Միացյալ Նահանգների) և այսօր նաև Ռուսաստանի փորձը վկայում է, որ նման բնույթի գործունեություն, որպես կանոն, ծավալում են, այսպես կոչված, «ուղեղային կենտրոնները», և այս խնդիրներին մենք դեռ կանդրադառնանք նմանատիպ ազգային կենտրոններ ստեղծելու անհրաժեշտության համատեքստում [3]:

Հայության կրոնադավանական խնդիրներին նվիրված սույն ժողովածուում ներկայացված դրույթները և մոտեցումներն իրենց բովանդակությամբ հետևում են կիրառական հայագիտության ոլորտում ձևավորվող նոր ավանդույթներին: Եվ կիրառական հայագիտության համատեքստում պետք է նկատենք, որ ներկա գլոբալ բուռն փոփոխություններն աշխարհաքաղաքական, աշխարհատնտեսական և հասարակական ոլորտներում չեն կարող չանդրադառնալ հայկական պետությանն ու հայկական հանրությանը և, հետևաբար, նաև մեր ազգային կրոնադավանական խնդիրներին: Սա ընդամենը քաջ հայտնի փաստի ամրագրում է, քանի որ կրոնի, եկեղեցու պատմությունը մշտապես եղել և մնում է համաաշխարհային պատմության կարևորագույն բաղադրիչ: Մասնավորապես, հոգևոր-կրոնական ոլորտի պատմությունը նաև պատերազմների պատմություն է, եթե հիշենք, օրինակ, իսաչակրաց արշավանքները, որոնց մոդիֆիկացիաները, համաձայն վերլուծաբանների և քաղաքագետների, ընթանում են նաև այսօր:

Մեկ անգամ ևս փաստելով, որ տեղեկատվական հեղափոխության մեր դարաշրջանում ընթացող խոշոր փոփոխություններն անմիջականո-

րեն անդրադառնում են հայկական իրողություններին, փորձենք տալ համառոտ պատասխան այն հարցին, թե ինչ իրավիճակ է տիրում գլոբալ հարթությունում հասարակական, հոգևոր-կրոնական ոլորտում: Ակնհայտ է, որ առանց շրջապատող աշխարհի վերաբերյալ զարգացած պատկերացումների՝ մեզ խիստ դժվար կլինի ադեկվատ գործել արդի գլոբալացված, փոխկապակցված աշխարհում, որը բավական կոշտ է արձագանքում մեկուսացման միտումներին:

**«Պոստսեկուլյար», բայց ըստ էության՝
ոչ այնքան հոգևոր աշխարհ**

Ինչպես հայտնի է, ներկայիս դարաշրջանը, արդի հասարակագիտության գրեթե միասնական մտտեցումների համաձայն, համարվում է «պոստսեկուլյար»¹ կամ հետաշխարհիկ: Որ նման ձևակերպումը համընկնում է առկա իրողությունների հետ՝ վկայում է, մասնավորապես, այն փաստը, որ վերջին շրջանում ամեն տարի մոտ 105 հազար քրիստոնյա է զոհվում իր կրոնական պատկանելության համար, կամ, եթե փոքր-ինչ այլ ձևով հաշվարկենք, ամեն հինգ րոպեն մեկ աշխարհում մի քրիստոնյա է նահատակվում իր հավատքի համար: Հաշվարկված է նաև, որ կրոնական հատկանիշների հիման վրա աշխարհում (հատկապես Մերձավոր Արևելքում և Հարավարևելյան Ասիայում, աֆրիկյան երկրներում ու Հնդկաստանում) հալածանքների է ենթարկվում մոտ 100 մլն քրիստոնյա: Հետապնդվում են նաև այլ կրոնական հատվածները. բավական է նշել, որ տարեկան մոտ 35 մլն մահմեդական և այլ դավանանքների ներկայացուցիչ ենթարկվում են հալածանքների (հիշենք շիաների և սուննիների միջև երբեմն արյունալի, զանգվածային ահաբեկությունների տեսք ընդունող հակամարտությունները²): Սրանք հավաստի տվյալներ են, որոնք ներկայացվել և քննարկվել են «Դավանանքի ազատություն. քրիստոնյաների դիսկրիմինացման և հետա-

¹ Sկ' u, օրինակ, *Шишков Андрей*, Осмысление понятия «постсекулярное» в русскоязычной периодике, <http://www.rodon.org/relig-100428103702>

Аркадий Малер, Постсекулярность или неоязычество? http://www.katehon.ru/html/top/philosophia/postsekularnost_ili_neojazychestvo.htm

² «Каждые пять минут в мире за веру умирает христианин», <http://www.stoletie.ru/print.php?ID=112136>

պնդման հիմնախնդիրները» միջազգային գիտաժողովում: Իզուր չէ, որ ստեղծված բարդ իրավիճակում Երևանում կայացած ԱՊՀ միջկրոնական խորհրդի նիստի ամփոփիչ փաստաթղթում ամրագրվեց այն ձգտումը, որ 21-րդ դարը պետք է դառնա բարոյականության դար, որի համար աշխարհը, առնվազն, պետք է ընդունի և կիրառի այն ունիկալ փորձը, որը պարունակում է ժողովուրդների հոգևոր ավանդույթները¹:

Այսպիսով, կարելի է փաստել, որ հոգևոր-կրոնական խնդիրները, ի տարբերություն Մոդեռնի դարաշրջանի, վերստին սկսել են առավել կարևորվել 21-րդ դարում: Ունենալով, անշուշտ, նաև դրական բովանդակություն, որին մենք դեռ կանդրադառնանք, «պոստսեկուլյար» աշխարհը պարունակում է նաև որոշակի ռիսկեր: Կա, մասնավորապես, երկու վտանգ՝ աշխարհաքաղաքական և հասարակական, որոնց արժե խիստ համառոտ անդրադառնալ:

Պատահական չէ, որ «պոստսեկուլյար դարաշրջանի» սկիզբը փորձագիտական հանրությունն անմիջականորեն կապում է ԽՍՀՄ և սոցիալիստական համակարգի փլուզման ու 2001թ. սեպտեմբերի 11-ի ահաբեկչության հետ: Վերջինս, փաստորեն, ազդարարեց պատերազմ ծայրահեղ իսլամիզմի դեմ, որը միայն պայմանականորեն ստացավ «հակաահաբեկչական պատերազմ» անվանումը, ինչը, սակայն, չէր կարող լիովին սքողել դրա քաղաքակրթական և մասամբ կրոնական ուղղվածությունը: Որպես այդ գլոբալ իրադարձությունների տրամաբանական շարունակություն պետք է ընդունել նաև այն, ինչն այսօր կատարվում է Նոր Մերձավոր Արևելքում: Մասնավորապես, այդ տարածաշրջանում ընթանում է քաղաքական իսլամի կամ, այլ խոսքերով՝ այս կամ այն չափով թեոկրատիկ ռեժիմների վերադարձ: Այդ ուժերն առայժմ գործում են՝ օգտագործելով «չափավոր իսլամին» բնորոշ քաղաքական եզրաբանությունը և հռետորաբանությունը: Մակայն նման ռեժիմները, համաձայն մի շարք հիմնավորված կանխատեսումների, որոնք, մասնավորապես, հենված են ներկայիս Թուրքիայում ընթացող իսլամի ռադիկալացման երևույթի ուսումնասիրու-

¹ ԱՊՀ միջկրոնական խորհրդի նիստի ամփոփող փաստաթուղթը, <http://www.interfax-religion.ru/?act=documents&div=1148>

թյունների վրա, ոչ հեռու ապագայում տեղաշարժվելու են դեպի ավելի ծայրահեղ արտահայտումներ՝ այստեղից բխող բոլոր հետևանքներով [4]:

Հիմնարար աշխատություններում, որոնք կատարել են ամերիկյան և եվրոպական ամենահեղինակավոր «ուղեղային կենտրոնները»՝ ԱՄՆ Ազգային հետախուզական խորհուրդը և ԵՄ Անվտանգության ուսումնասիրությունների ինստիտուտը, ներկայացվում են մոտ ապագայում աշխարհի մասնատման՝ ֆրագմենտացման սցենարները և, մասնավորապես, մեկուսացված Իսլամական աշխարհի ձևավորումը¹: Այդ միտումներն այսօր հստակ ուրվագծվում են մերձավորարևելյան զարգացումների համատեքստում, և դա անմիջականորեն առնչվում է ոչ միայն մեր հայրենակիցների ճակատագրի, այլև ՀՀ և ԼՂՀ անվտանգության խնդիրների հետ: Կարելի է վստահաբար փաստել, որ Սամյուել Հանթինգտոնի «քաղաքակրթությունների բախման» հայեցակարգն այսօր նորանոր նյութականացված հիմնավորումներ է ստանում [5]:

Երկրորդ վտանգն այն է, որ հոգևոր, մասնավորապես՝ քրիստոնեական սկզբունքները վերահաստատվում են արդի սպառողական կամ, այսպես կոչված, «կոնսյումերիստական» հասարակարգում, որի գլխավոր դերակատարը ոչ հոգևոր, խիստ նյութականացված մենթալիտետ ունեցող *Homo economicus*-ն է: Այսինքն՝ կրոնադավանական պատկերացումները կարծես ներդրվում են մի սոցիումում, որտեղ անտեսվում են հոգևոր սկզբունքները, ինչը տարաբնույթ և ոչ միշտ դրական գործընթացների տեղիք է տալիս: Շեշտենք, որ բոլոր պարագաներում երևոյթն անհրաժեշտ է առաջին հերթին մեկնաբանել որպես կոմպենսացիոն մեխանիզմ կամ յուրահատուկ դեղամիջոց, որի առաքելությունն է լցնել ժամանակակից հասարակություններին բնորոշ հոգևոր վակուումը: Սակայն ակնհայտ են նաև այդ ճանապարհին առաջացող դժվարությունները, ինչը հիմք է տալիս, օրինակ, ոմանց արդի եվրոպական հասարակությունների նկարագրման համար օգտագործել «հետքրիստոնյա աշխարհ» արտահայտությունը:

¹ Global Governance 2025: At a Critical Juncture. National Intelligence Council, European Union Institute for Security Studies, September 2010. http://www.iss.europa.eu/uploads/media/Global_Governance_2025.pdf.

Այս ամենին զուգահեռ՝ պետք է նաև հաշվի առնել, որ հոգևոր դասը նույնպես իր վրա կրում է ժամանակի սպառողական կնիքը: Դա հանգեցնում է նրան, որ արդի «պոստսեկուլյար» գործընթացները երբեմն ընդունում են արարողությունների և ծեսերի բացարձակացման, ձևականացման բնույթ, ինչն իր հերթին հարուցում է կղերականացման գործընթացներ: Նման մոտեցումները նույնքան անթույլատրելի են, որքան և հոգևոր սկզբունքների ժխտումը (այս առիթով հիշենք ինդուլգենցիայի կամ վճարում կատարելու միջոցով «մեղքերի թողություն» ստանալու միջնադարյան նախադեպը): Ստեղծված իրավիճակը որոշ հետազոտողների հիմք է տալիս այսօրվա «պոստսեկուլյարիզմը» ներկայացնել որպես «նեոհեթանոսություն»: Այդ կղերականացման և «նեոհեթանոսություն» արտահայտումները երբեմն հասարակական ընդվզումների առիթ են հանդիսանում: Օրինակ, անգամ Լեհաստանի նման ամուր կաթոլիկ ավանդույթներ ունեցող երկրում 2011թ. խորհրդարանական ընտրություններում մոտ 10% ձայն (40 պատգամավոր) հավաքեց հակակղերական ուղղվածություն ունեցող «Պալիկոտի շարժում» կուսակցությունը [6]:

Այս ամենի առիթով նկատենք, որ ամենին էլ պատահական չէ, որ տեղեկատվական դաշտում կարելի է հանդիպել այն մտքին, թե տարբեր զվարճալի պատմությունների հերոս *Homo soveticus*-ը (որն, ինչպես գիտենք, չէր հաճախում եկեղեցի, անտեսում էր ավանդույթները և չէր հետևում ընդունված արարողություններին, հաճախ իր էությանը ավելի հոգևոր էր ու մոտ էր քրիստոնեական աշխարհայացքին, քան այսօրվա բոլոր ծեսերը պարտաճանաչորեն կատարող *Homo economicus*-ը:

**«Մուլտիկուլտուրալիզմը», քաղաքակրթական գործոնը
և արտաքին ազդեցությունները**

Ինչպես հայտնի է, մարդկային գիտակցության կարևորագույն մաս կազմող կրոնական պատկերացումներն ունեն խոր հիմքեր և դժվար են ենթարկվում փոփոխությունների: Թերևս, այս հանգամանքն է նաև, որ ընկած է Եվրոպայում այսօր խոր ճգնաժամ ապրող մուլտիկուլտուրալիզմի քաղաքականության հենքում [7, 8]: Այս իրողությունը երբեմն առիթ է

հանդիսանում, որպեսզի հայկական հանրությունը նույնպես դիտարկվի մուլտիկուլտուրալիզմի եզրաբանությամբ: Ի լրումն նկատենք, որ բացի կրոնադավանանքային խնդիրներից, Մփյուռքի հայությանը, կախված բնակության աշխարհագրությունից, բնորոշ են նաև տարբեր աշխարհաքաղաքական կողմնորոշումներ, տարալեզու հատվածներ և այլն: Սա երբեմն հիմք է հանդիսանում եզրակացնելու, որ Հայությունը, ըստ Հանթինգտոնի հայեցակարգի, «բզկտված քաղաքակրթություն է» և ենթակա է կազմալուծման:

Սակայն պետք է հաշվի առնել, որ եվրոպական և հայկական իրողությունները միմյանցից սկզբունքորեն տարբերվում են: Եվրոպայի նորաստեղծ, գլխավորապես՝ մահմեդական համայնքները այլ՝ ոչ եվրոպական քաղաքակրթության ներկայացուցիչներ են: Մինչդեռ մեր հանրությունը հայկական քաղաքակրթական արժեքների և հատկանիշների, այն է՝ ընդհանրական հայրենիքի (ներկա պարագայում՝ ի դեմս երկու հայկական պետությունների) ուրույն և հարուստ պատմության և մշակույթի կրողն է: Այս քաղաքակրթական ընդհանրությունը թույլ է տալիս համոզված լինել, որ մենք ի գորու ենք հաղթահարելու առկա հիմնախնդիրները [9]:

Նկատենք, որ հայկական քաղաքակրթական գործոնը, որպես անվտանգության ռեսուրս, կարևոր դերակատարում ունի նաև պետական գործընթացներում: Հայտնի է, որ հաճախ կրոնական գործոնը, հանրություններում տարադավան հատվածների առկայությունն օգտագործվում են արտաքին ուժերի կողմից՝ որպես քաղաքական ազդեցության լծակ: Նման իրողությունն ունի բազմաթիվ պատմական նախադեպեր, իսկ վերջին ժամանակահատվածում հայտնի դարձան նաև լայնածավալ հատուկ բնույթի գործողություններ այդ ոլորտում, որոնք կիրառվել էին Մառը պատերազմի տարիներին (տե՛ս, մասնավորապես, [10]): Նման գործողությունները մեթոդական առումով քիչ բանով են տարբերվում տեղեկատվական պատերազմներում կիրառվող գործողություններից: Հետևաբար, այս հիմնախնդիրները լուծելիս պետք է լայնորեն կիրառվեն նաև տեղեկատվական անվտանգության գործառույթներին բնորոշ միջոցները, որոնցից տվյալ պարագայում, թերևս, ամենաարդյունավետն ազգային հոգևոր

ռեսուրսների մրցունակության բարձրացումն է, ինչպես նաև հայկական քաղաքակրթական ընդհանրության գաղափարի ներդրումը հանրության գիտակցությունում:

Միևնույն ժամանակ, հայտնի է, որ ազգային անվտանգության համակարգում մարտահրավերները հաճախ զուգորդվում են հնարավորությունների հետ: Նման մոտեցման դեպքում մեր դավանական-կրոնական առկա տարբերությունները, բացի որոշակի խնդիր լինելուց, պարունակում են զգալի քաղաքական ներուժ և կարող են լայն գործնական հնարավորություններ ընձեռել: Մասնավորապես, հայ կաթոլիկները մասն են կազմում շուրջ մեկ միլիարդ հետևորդ ունեցող կաթոլիկ աշխարհի, որը բավական կենտրոնացված ձևով ղեկավարվում է Վատիկանի կողմից, իսկ վերջինս ոչ միայն հոգևոր, այլ նաև հզոր աշխարհաքաղաքական կենտրոն է: Արևմտյան աշխարհում և հատկապես ԱՄՆ-ում խիստ ազդեցիկ քաղաքական գործոն են տարբեր դավանական ուղղվածություններ ունեցող բողոքականները, և այս գործոնը, որից, ի դեպ, քաղաքական լոբբինգի առումով օգտվում են մի շարք երկրներ, նույնպես արժանի է լուրջ դիտարկման: Ամենևին չի կարելի բացառել, որ իսլամացված հայերի գործոնը նույնպես կարող է գտնել իր քաղաքական կիրառությունը, և որոշ փորձեր այս ուղղությամբ արդեն կատարվում են: Նշված հանգամանքները, պատշաճ ռազմավարության պարագայում, կարող են օգտագործվել մեր ազգային շահերին համապատասխան:

Որոշ հետևություններ

Վերը ներկայացված համառոտ նկատառումները վկայում են առնվազն այն բանի մասին, որ արդի կրոնադավանական խնդիրներն արժանի են լուրջ քաղաքական և վերլուծաբանական ուշադրության: Այս ոլորտում ամենաանարդյունավետ մոտեցումն առկա հարցերի շուրջ լուրջ կամ ծայրահեղ անհանդուրժողականության մթնոլորտի ձևավորումն է: Անշուշտ, կան խնդիրներ, որոնց վերաբերյալ իրենց խոսքը պետք է ասեն ոչ միայն փորձագետները, այլև պետական կառույցները:

Միևնույն ժամանակ, ակնհայտ է, որ հոգևոր անվտանգության քննարկվող ոլորտի վերաբերյալ պատկերացումները պետք է լինեն հնարավորինս խորը և լայն: Մինչդեռ պետք է ընդունել, որ այսօր նկատվում է ն' հետազոտողների, ն' առավել ևս գործնական` նկատի ունենալով առաջին հերթին տեղեկատվական գործողությունները, որոշակի պակաս: Հատկապես կարևոր է վարել համապատասխան տեղեկատվական քաղաքականություն, որը թույլ կտա Հայության տարադավան-տարակրոն հատվածների գիտակցությունում ամրապնդել հայկական քաղաքակրթական ընդհանրության, հայկական պետությունների (ՀՀ, ԼՂՀ) շուրջ համախմբվելու անհրաժեշտության գաղափարները: Նկատենք, որ տեղեկատվական գործողությունները բնավ չեն ենթադրում լուրջ զգացմունքային հոետորաբանություն և պարզունակ քարոզչություն, այլ պահանջում են առաջին հերթին համազգային ծրագրերի, մարտավարության և ռազմավարության մշակում: Այդ խնդիրների լուծումը ենթադրում է ազգային մտավոր և քաղաքական ռեսուրսների համախմբում, ինչն անհնարին է պատկերացնել առանց մեր տարադավան և տարակրոն ազգակիցների ակտիվ մասնակցության:

Այս ամենի առիթով նկատենք, որ երբեմն կարելի է լսել կարծիքներ, թե նման ծավալի անհրաժեշտ մակարդակի ուսումնասիրություններ կազմակերպելու համար ներկայիս հայկական հետազոտական հանրության ռեսուրսները բավարար չեն և այդ կարգի հետազոտությունները բնորոշ են խոշոր պետություններին և տերություններին: Անշուշտ, նման հարցադրումը պարունակում է իրատեսական տարրեր: Սակայն այս կամ այն խնդրի հրատապացումն իր հերթին հրահրում է անհրաժեշտ մտավոր ռեսուրսների ձևավորման գործընթացը:

Դեկտեմբեր, 2011թ.

Աղբյուրներ և գրականություն

1. *Գազիկ Տեր-Հարությունյանց*, Հոգևոր անվտանգությունը որպես ազգային անվտանգության բաղադրամաս, «Տարածաշրջան» (հատուկ թողարկում), 2(4), էջ 29, 2005:
2. *Гагик Арутюнян*, Распад системы и формирование будущего, Ереван, НОФ «Нораванк», 2011.
3. *Գազիկ Հարությունյան*, Ուղեղային կենտրոնները և ազգային անվտանգությունը, 21-րդ ԴԱԸ, #1(35), էջ 3, 2011:
4. *Գազիկ Հարությունյան*, *Սերգեյ Գրինյան*, Հեղափոխություններ. նոր աշխարհակարգի կերտման ավարտը և գլոբալ կառավարման սցենարները. Գլոբուս ազգային անվտանգություն, #2(18), էջ 3, 2011:
5. *Самюэль Хантингтон*, Столкновение цивилизаций, Москва, АСТ, 2003.
6. *Станислав Кувалдин*, Дорога от костела, Эксперт, # 47(780), с. 73, 2011.
7. *Эмиль Паин*, Мирное сосуществование XXI века, Россия в глобальной политике, т. 9, #2, с. 8, 2011.
8. *А.И. Тэвдой-Бурмули*, Мультикультурализм: между панацеей и проклятием, Актуальные вопросы Европы, #4, с. 14, 2011.
9. *Գազիկ Հարությունյան*, Հայության կազմակերպման տեղեկատվական խնդիրները, Արևմտահայության պահանջատիրության հիմնախնդիրները գիտագործնական միջազգային գիտաժողով, Կիպրոս-Նիկոսիա, 18-19 ապրիլի 2008, Գիտական զեկուցումների ժողովածու, էջ 167, Երևան 2009:
10. *Петер Швейцер*, Победа, Минск, 1995.